

Nino Popiaşvili

İvane Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti

İctimai multilingvizm və postkolonial diskurs

Abstrakt

Bir termin olaraq multilingvizm özlüyündə ictimai multilingvizm anlayışını da əhatə edir. İctimai multilingvizm beynəlxalq miqrasiya, kolonializm, eləcə də fərqli dövlət dilləri olan iki ölkə arasında beynəlxalq sərhədlər kimi, kontekstual amillərin təsiri nəticəsində yaranır.

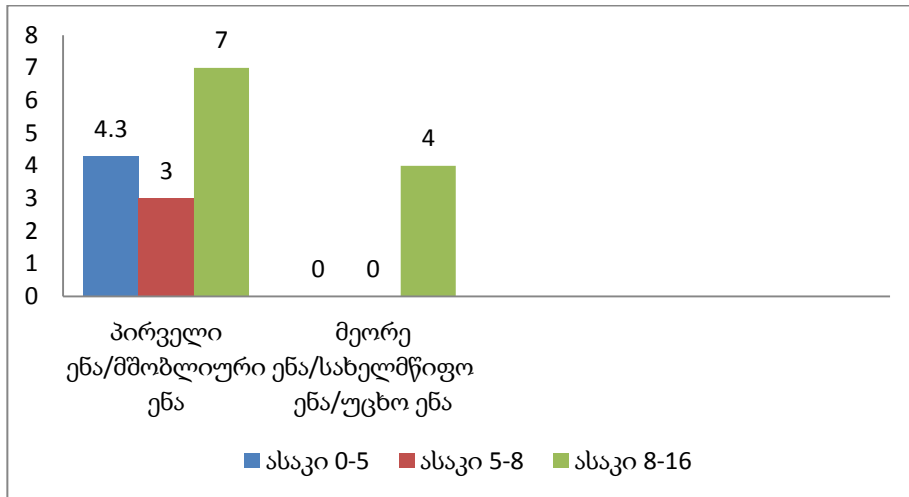
İctimai multilingvizmə müxtəlif, o cümlədən daha çox siyasi və tarixi dəyişikliklərlə yaradılmış hallar səbəb olurlar.

İctimai multilingvizmin əsas səbəbindən biri kimi siyasi dəyişikliklərlə ölkə sərhədlərinin genişlənməsi və müstəmləkələrin olması mərhələsi hesab olunur. Hal-hazırda müstəqil dövlətlər statusuna malik keçmiş müstəmləkə dövlətlər bugünkü gün də müstəmləkəsi olduqları dövlətin dil və mədəni səviyyələrindən müəyyən dərəcədə asılıdırlar. Postkolonial dövlətin inkişafı ilə birlikdə qeyd edilən vəziyyət və asılılıq səviyyəsi müvafiq olaraq azalır və ya da ki, artır.

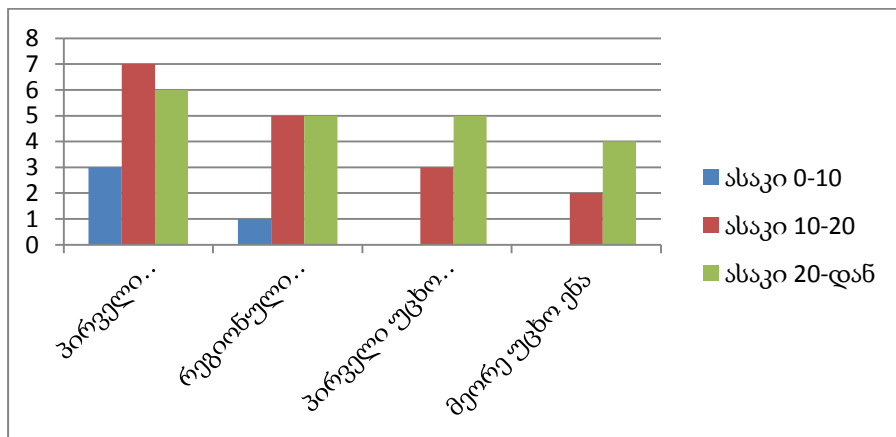
Multilingvizm, termin olaraq, bir neçə anlayışa bölünə bilər. Özünün birinci və ya əsas əhəmiyyəti ilə multilingvizm fərd tərəfindən birdən artıq dilin istifadəsini nəzərdə tutur. Eləcə də multilingvizm bir dövlətin daxilində birdən artıq dilin istifadəsi zərurətini bildirir. Fərdi səviyyədə multilingvizm ikidilliyə bərabərdir (Albayrak, 2007, səh. 36), çünki əksər halda, fərd üç və ya artıq dilə sahib olduqda da dillərin istifadəsi nöqtəy-nəzərindən, bir dövlətin daxilində aksent əsasən iki dilə edilir, amma təbii ki, istisnaları da sadalamaq olar.

İkidillilik

İki və ya artıq dilə sahib olmaqla əlaqədar qeyd edilməlidir ki, hal-hazırda ikidilliliyin multilingvizm kimi iki dilə eyni şəkildə sahib olma hesab oluna bilmədiyi haqqında da danışırlar. İkidillilik halında, hər zaman iki dilin arasında birini daha yaxşı bilmək üstünlüyü olur. Multilingvizm, yəni çoxdillilik halında da ana dili/birinci dilin və ikinci dilin arasında fərq daha əyani olur, eləcə də xarici dil/dillər və ikinci dil arasında. Eləcə də multilingvizm halında birinci və ikinci xarici dili/dilləri fərqləndirirlər.

Multilingvizm

Multilingvizm, termin olaraq, özü-öznlüyündə eləcə də ictimai multilingvizmi də əhatə edir. İctimai multilingvizm *beynəlxalq miqrasiya* (məs., Amerika Birləşmiş Ştatları, Argentina, Avstraliya); *kolonializm* (məs. Uels, Keniya, Maroko) kimi kontekstual amillərin təsiri ilə yaranır. Eləcə də iki ölkə arasında *fərqli dövlət dilləri* olan (məs. Almaniya və Fransa arasında sərhədlər, Avstriya və Macarıstan arasında) beynəlxalq sərhədlərin olması ilə yaranır.

Eləcə də b.a. *etnik və lingvistik anklavları*, almanca - Sprachinseln..., ictimai multilingvizm anlayışında bir dövlətin daxilində, *xüsusi siyasi və ya lingvistik statusa malik regional dilləri* nəzərə alaraq (məs.

İtaliyanın tərkibində - Cənubi Tiroli regionunun rəsmi dili olan alman dili, o cümlədən Böyük Britaniya Krallığının tərkibində olan Şimali İrlandiyanın dövlət dili olan irland dili; yaxud da Gürcüstan Respublikasında abxaz dili və s.). Bu hallarda fərdin gündəlik həyatda iki və ya artıq dildən istifadə etməsi nəzərdə tutulur. İctimai çoxdillilik zamanı təsisati müxtəliflik çoxdur, bu zaman konkret ölkədə və ya regionda rəsmi – təsisati dil iki və bir neçə dil olur. Məs., İsveçrədə, eləcə də sərhəd regionlarında, keçmiş müstəmləkələrdə və s. (İlməz 2004, səh.23).

İctimai multilingvizmi müxtəlif səbəblər yaradırlar, o cümlədən siyasi və tarixi dəyişikliklərin yaratdığı hallar. Siyasi

dəyişikliklərin yaratdığı ictimai multilingvizmin əsas səbəblərindən biri ölkə sərhədlərinin genişlənməsi və müstəmləkələrin mövcudluğu mərhələsidir. “Əraziyə, müstəmləkə olduğu halda, qəsbkar ölkə məcburən öz dövlət dilini daxil edir və öz müstəmləkəsində onu zorla bərqərar edir” (Ros 2005, səh.5). Məsələn, Afrikada Fransa müstəmləkələrini adlandırma bilirik. Baxmayaraq ki, Fransanın keçmiş müstəmləkələri Afrikada hal-hazırda müstəqil ölkə statusuna malikdirlər, fransız dili yenə də keçmiş müstəmləkələrdə dərinədən bərqərar olunmuş və bu günə qədər rəsmi dil olaraq qalır və Afrika ölkələrinin sosial və mədəni həyatında mühüm rol oynayır, həmçinin qeyd edilən ölkələrdə yaşayan insanların həyatında da. “Demək olar ki, Afrikanın müstəmləkə kimi istilasına qədər müxtəlif qəbilələrdə və regionda müxtəlif dillərdən istifadə olunurdu, Afrika regionları arasında sərhədlər isə dil göstəricilərinin əsasında keçirdi. Müstəmləkə halından sonra hər bir qəbilənin öz dili olsaydı, onlar müstəqil dil və əraziyə malik regionlar ola bilərdilər, Fransa tərəfindən fransız dilinin tətbiq edilməsi və multilingvizmin daxil edilməsi isə nəinki fransızlarla əlaqəni, eləcə də müxtəlif dildə danışan qəbilələr arasında bir dildə ünsiyyəti mümkün etdi” (Ros 2005, səh.5).

Hal-hazırda müstəqil ölkə statusuna malik olan keçmiş müstəmləkə ölkələri yenə də müəyyən qismdə müstəmləkəsi olduqları ölkənin dil və mədəni səviyyələrindən asılıdırlar. Postkolonial ölkənin inkişafı ilə yanaşı, qeyd edilən vəziyyət və asılılıq səviyyəsi müvafiq olaraq azalır və ya da ki, artır.

Modernist nəzəriyyəsinin inkişafından sonra gender bərabərliyi ideyalarına, feminizmə

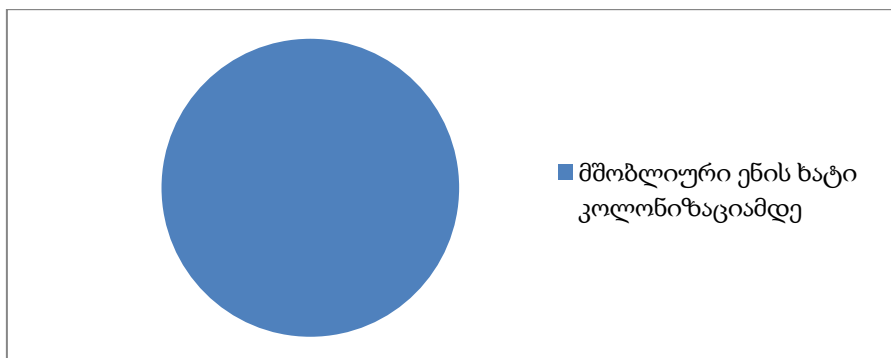
paralel olaraq postkolonialist nəzəriyyəsi də formalaşır. Postkolonialist nəzəriyyəsi eyni zamanda bir neçə fəndən ibarətdir. Məsələn: tarix, ədəbiyyatşünaslıq, dilşünaslıq, tərcüməçilik, mədəniyyət elmləri və s.

Postkolonializm haqqında ilk araşdırmalar iyirminci əsrin ortalarından başlayır. Xüsusilə də Hindistanın Britaniya müstəmləkəsinin 1947-ci ildə müstəqilliyini elan etdiyində. Bundan sonra b. a. “üçüncü dünyanın ölkələri”-nə doğru xüsusi maraq oyandı. Keçmiş müstəmləkələrdə baş verən sosial-siyasi, mədəni, dilçilik, ədəbi və başqa proseslər üzərində elmi tədqiqatlar da mümkün oldu. İyirminci əsrin 70-ci illərində Amerika alimi Edvard V. Saydın “Orientalizm” kitabı dərc edildi. Kitab postkolonial ölkələrə əsaslanaraq müasir intizamlararası nəzəriyyəyə aid idi. Bu kitab tezliklə Avropanın müxtəlif universitetlərində dərsləyə çevrildi (Bhabha 1990, Bhabha 2000).

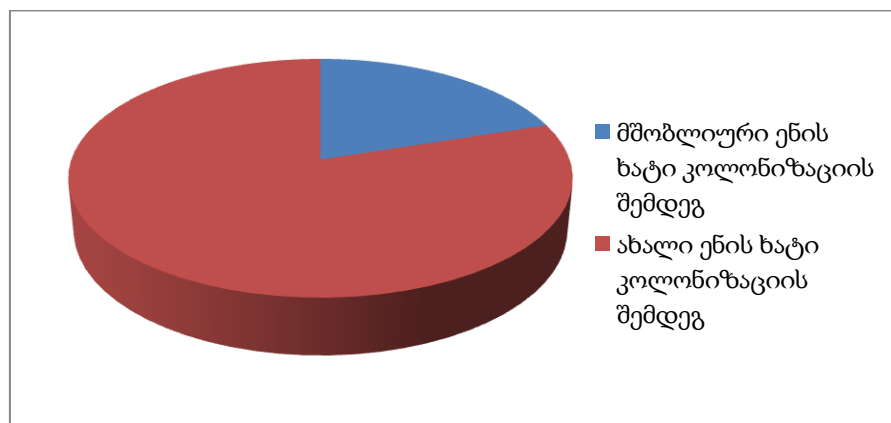
Kolonial və postkolonial ədəbiyyatın müşahidələri nəticəsində mülahizə yaranmışdı ki, postkolonial ədəbiyyat müstəmləkə dövrü ilə sıx əlaqədədir və bu ədəbiyyatların dekolonizasiyası vacibdir (Loomba 1998).

Dilçi alimlər qeyd edirlər ki, müstəmləkə mərhələsində dilin zorla yayımlanması müşahidə olunurdu, bu da müstəmləkənin mədəniyyətində, eləcə də dil mədəniyyətində özünəməxsus iz buraxırdı, çünki bir mədəniyyət digər mədəniyyətin üzərində dominantlıq edir, nə zaman ki, dil formaları, eləcə də başqa mədəni obrazlar süni şəkildə dəyişdirilir, mövcud dil obrazları məcburən məhv edilir. Bu isə hərbi metodlarla deyil, dil vasitələri ilə alınır və etnik qrupun/xalqın şüurunda və mədəniyyətində daha dərin iz salır, qalır və ədəbiyyatda öz əksini tapır.

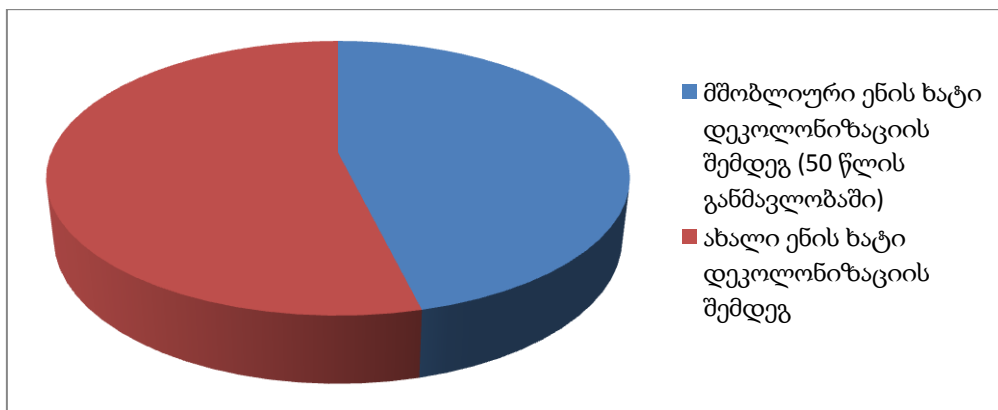
Müstəmləkəyə qədər

Müstəmləkədən sonra

Dekolonizasiyadan sonra

Avropa alimləri orientalist / Asiya düşüncəsini və Qərb / Avropa düşüncəsini bir-birindən ayırırlar. Öz müxtəlifliyinə baxmayaraq, Avropa təfəkkürü yenə də avrosentrikdir, Qədim Romadan gəlir. Kontinental fərqi baxmayaraq, Qərb /Avropa təfəkküründə Avstraliya və Amerika qitəsinin bir hissəsi də nəzərdə tutulur. Müvafiq olaraq, müəyyən siyasi fikirlərin, iqtisadi məqsədlərin, sərhədlərin genişlənməsinin, missioner fəaliyyətinin dərinləşdirilməsi məqsədilə mövcud müstəmləkə əyalətləri başqa düşüncə və mədəniyyətin dominant təsiri altına düşdülər, kolonialist yanaşmadan irəli gələrək isə, onlar üçün təbii olan düşüncə məkanına çevrildilər. Eləcə də kolonialist ölkənin dil hökmranlığı ilə onların dilləri də tamamilə dəyişdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, kolonialist nəzəriyyəsi əsasən Avropa ölkələrinin müstəmləkələrinin öyrənilməsinə əsaslanır. Sovet İttifaqının parçalanmasından sonra postkolonial ifadəsi postsovet məkanının siyasi-mədəni işarəsinə çevrildi. Əgər nəzərə alsaq ki, Sovet İttifaqının kolonial dövlət üçün səciyyəvi əsas əlamətləri həqiqətən də var idi, o zaman demək olar ki, postkolonial diskurs üçün xarakterik əlamətlər aydın şəkildə görünür.

Əsas kolonialist xüsusiyyətlərdir: sərhədlərin genişləndirilməsi və dominant ölkənin dilinin dövlət statusu Sovet İttifaqının misalında göz qarşısındadır. Sovet İttifaqının

parçalanmasından sonra müstəqillik əldə edən ölkələrin müxtəlif tarixi və mədəni istiqamətlərə söykənərək müxtəlif dövlətlərlə əlaqələr qurmalarına və genişləndirmələrinə, müəyyən qlobal birləşmələr və ittifaqlara üzv olmalarına baxmayaraq onların dekolonizasiyası, yəni dil, mədəni, mentalitet azadlığı gələcəyin problemi olaraq qalır.

İctimai multilingvizmin misalında söylənilməlidir ki, Sovet İttifaqına daxil olan ölkələrin beynəlxalq dili olaraq əksər hallarda rus dili qalır, nadir hallarda, ingilis dili. Keçmiş kolonialist dil sərhəd regionlarında, muxtar vilayətlərdə və muxtar respublikalarda da istifadə olunur.

Multilingvizmin spesifikasından irəli gələrək, demək olar ki, dəyərlərin dəyişməsi nəsillərin dəyişməsi ilə birlikdə xüsusilə nəzəri cəlb edir. Eləcə də dillərin (ikinci dil, xarici dil, regional dil) əvəz edilməsi məsələsi yaş aspektində daha nəzərə çarpan ola bilər.

Nəticə şəklinə onu söyləmək olar ki, kolonizasiya kimi, ictimai multilingvizm də müasir hal deyil. Qloballaşmanın müasir miqyaslarının nəzərə alınması ilə kolonializasiyanın müasir şəkli haqqında danışmaq olar ki, iqtisadi və mədəni dominantlar müəyyən şəkildə fikir obrazını, dil şəkillərini dəyişirlər. Bu dəyişikliklər isə xüsusilə də azsaylı xalqların mədəniyyətində öz əksini tapır.

İstifadə edilən ədəbiyyat:

- Ros, 2005 - Roos, P. (2005). Kriterien zur Beschreibung von Mehrsprachigkeit unter besonderer Berücksichtigung des subsaharischen frankophonen Afrika und Niger. Grin Verlag: Norderstedt Germany.
- Yılmaz, 2004 - Yılmaz, A. (2004). Mehrsprachigkeit in der Schweiz. Gewinn oder Nachteil?
- Albayrak, 2007 - Albayrak, B. (2007). Mehrsprachigkeit – Definitionen, Typen und wissenschaftliche Fragestellungen. Grin Verlag: Norderstedt Germany.
- Loomba, 1998 - Colonialism/Postcolonialism. 1998
- Bhabha, 1990 - Nation and Narration. 1990. ISBN 0-415-01483-2
- Bhabha, 2000 - Die Verortung der Kultur. 2000./The location of culture (englisch). 1994. (Aus dem Englischen übersetzt von: M. Schiffmann und J. Freudl). Stauffenburg Verlag, Tübingen.

Nino Popiashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Multilingualism in the Society and Postcolonial Discourse

ABSTRACT

The term multilingualism can refer to rather different phenomena, in one of the cases it can be discussed as a state of the society. A number of factors influenced on the existence of multilingualism, such as international migration, colonialism, international border changes and etc. There are a lot of different reasons why multilingualism exists in the society. Political and historical changes are one the causes, such as colonial period and the expansion of state borders. Ex-colonies, which became independent countries later, are still linguistically and culturally dependent on the ex-owner countries. But it should be mentioned that the level of independence are different in each case and within the development process it is either risen or fallen.